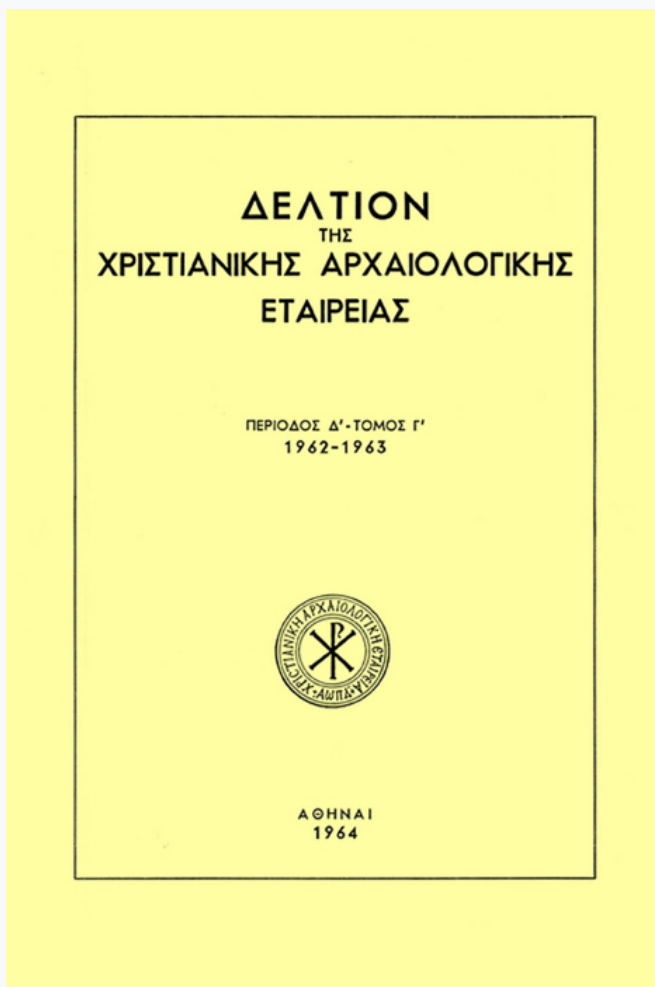

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 3 (1964)

Δελτίον ΧΑΕ 3 (1962-1963), Περίοδος Δ'

Η πρώτη εμπορική παροικία των Βενετών στα Παλάτια (Μίλητος) της Μ. Ασίας (Ένα ελληνικό έγγραφο του 1355) (πίν. 67)

Μανούσος ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

doi: [10.12681/dchae.744](https://doi.org/10.12681/dchae.744)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ Μ. (1964). Η πρώτη εμπορική παροικία των Βενετών στα Παλάτια (Μίλητος) της Μ. Ασίας (Ένα ελληνικό έγγραφο του 1355) (πίν. 67). *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 3, 231-240. <https://doi.org/10.12681/dchae.744>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η πρώτη εμπορική παροικία των Βενετών στα
Παλάτια (Μίλητος) της Μ. Ασίας (Ένα ελληνικό
έγγραφο του 1355) (πίν. 67)

Μανούσος ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

Δελτίον ΧΑΕ 3 (1962-1963), Περίοδος Δ' • Σελ. 231-240

ΑΘΗΝΑ 1964

Η ΠΡΩΤΗ ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ ΤΩΝ ΒΕΝΕΤΩΝ ΣΤΑ ΠΑΛΑΤΙΑ (ΜΙΛΗΤΟ) ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ

(Ένα ελληνικό έγγραφο τοῦ 1355)

(Πίν. 67).

Τὸ ἑλληνικὸ ἔγγραφο πὸν δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορὰ ἐδῶ ἀπὸ τὰ κρατικὰ ἀρχεῖα τῆς Βενετίας δὲ μᾶς ἔχει σωθῆ στὸ πρωτότυπό του. Μᾶς ἐσωθῆκε σὲ ἀντίγραφο, καταχωρισμένο στὰ ἐπίσημα βιβλία τῶν πράξεων τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης πὸν εἶναι γνωστὰ ὡς « *Atti antichi* » (A.S.V. — *Duca di Candia* 10 - 11), ἀπ' ὅπου ἔχω ἐκδώσει καὶ θὰ ἐκδώσω καὶ ἄλλα ἐνδιαφέροντα ἑλληνικὰ ἔγγραφα τοῦ ΙΔ' καὶ ΙΕ' αἰῶνα. Τὸ φύλλο τοῦ περιγραφηνοῦ καταστίχου (τετράδιο 13, χωρὶς σελιδαρίθμηση), πὸν περιέχει (στὴν πίσω σελίδα του) τὸ ἀντίγραφο αὐτό, εἶναι πολὺ ἐφθαρμένο στὴν ἐξωτερικὴ του πλευρὰ καθέτως (βλ. Πίν. 67), ὥστε οἱ ἀρχικὲς λέξεις κάθε γραμμῆς ἢ νὰ λείπουν τελείως ἢ νὰ εἶναι μισοσβησμένες καὶ δυσδιάκριτες. Προσπάθησα νὰ εἰκάσω καὶ νὰ συμπληρώσω τὶς πρώτες ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα καὶ νὰ διαβάσω τὶς δεύτερες, καταφεύγοντας καὶ στὴ βοήθεια ὑπεριωδῶν ἀκτίνων, ἀλλὰ, καθὼς θὰ δῆ ὁ ἀναγνώστης, ἂν καὶ τὸ μπόρεσα στὶς περισσότερες περιπτώσεις, δὲν ἦταν δυνατό νὰ τὸ πετύχω σὲ ὅλες.

Τὸ ἔγγραφο ἔχει χρονολογία 1355, ἢ ἡμερομηνία του ὅμως μᾶς εἶναι σήμερα ἄγνωστη, γιὰτὶ τὸ μέρος ὅπου ἦταν γραμμένη ἔχει ἀποκοπῆ καὶ ἔτσι δὲ μαθαίνομε παρὰ μόνο πὼς ἢ μέρα τῆς ἐβδομάδας, κατὰ τὴν ὁποία ἔγινε ἢ σύνταξή του, ἦταν Παρασκευὴ (στ. 6). Ἡ σύνταξη τοῦ ἔγγραφου ἔγινε στὰ Παλάτια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, πόλη κτισμένη στὶς ἐκβολὲς τοῦ ποταμοῦ Μαιάνδρου, πάνω στὰ εἰρήπια τῆς ἀρχαίας Μιλήτου, πὸν ἦταν τότε τὸ κυριώτερο λιμάνι καὶ ἐμπορικὸ κέντρο τοῦ μικροῦ τουρκικοῦ ἐμιράτου τοῦ Μεντεσέ¹. Καὶ εἰδικά, τὸ ἔγγραφο γράφτηκε « ἐν τῷ οἴκῳ » (= στὸ σπίτι ἢ στὸ κατάστημα;) τοῦ Βενετοῦ ἐμπόρου Francesco Blanco (πὸν ἀναγράφεται καὶ ἑλληνικά, στ. 6, 18, ὡς *Φρατζέσκο Βλάγκο*), μὲ τὸ χέρι τοῦ Ἑλληνα « Μιχαὴλ τοῦ Μοσχοπούλου » (στ. 20). Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ ἰδιωτικὴ

1. Βλ. τὴν ἐξαιρετὴ μονογραφία τοῦ Paul Wittek, *Das Fürstentum Mentesché im 13. - 15. Jh.*, Istanbul 1934 (Istanbuler Mitteilungen, herausgegeben von der Abteilung Istanbul des Archäologischen Institutes des Deutschen Reiches, Heft 2), ὅπου (σ. 129 - 133) καὶ γιὰ τὰ Παλάτια (τουρκ. Balat).

σύμβαση, ἀφοῦ ὁ συντάκτης τοῦ ἐγγράφου δὲν ἀναφέρεται ὡς νοτάριος.

Ὁ Bianco ὑπογράφει στὸ τέλος (στ. 20) καὶ ὡς μάρτυρας, μαζί μὲ ἄλλους τρεῖς, τὸν Γαβριήλ Λόγγο (στ. 21, πρβλ. καὶ στ. 18), τὸν Μάρκο (μὲ ἄγνωστο, ἀφανισμένο ἐπώνυμο, στ. 22, πρβλ. καὶ στ. 18-19) καὶ τὸν Michael Acardo (στ. 22, πού ἀναγράφεται καὶ ἑλληνικά, στ. 19, ὡς *Μιχελέτο Ἀκάρδο*).

Περιεχόμενο τοῦ ἐγγράφου εἶναι μιὰ ἀγοραπωλησία δούλων. Οἱ ἀγοραπωλησίες αὐτὲς ἦταν συνηθισμένες ἐκείνη τὴν ἐποχή, τόσο στὴ Μ. Ἀσία, ὅσο καὶ στὴν Κρήτη, ὅπου τὸ δουλεμπόριο ἦταν ἀκμαῖο. Τὰ κατάστιχα τῶν νοταρίων τῆς Κρήτης, πού βρίσκονται στὰ βενετικά ἀρχεῖα, διασώζουν πολλὰ παρόμοια ἐγγράφα, λατινικά¹. Ἑλληνικά ὅμως ἐγγράφα ἀγοραπωλησίας δούλων, ὅπως τὸ δικό μας, καὶ μάλιστα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς καὶ ἐπὶ πλέον γραμμένα σὲ τουρκοκρατούμενες περιοχὲς τοῦ Βυζαντίου, δὲν ξέρω ἂν σώζονται πολλὰ ἢ καὶ ἂν σώζονται καθόλου. Καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη λοιπὸν αὐτὴ τὸ ἐγγράφὸ μας παρουσιάζει ἐνδιαφέρον. Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ἐπίσης σ' αὐτὸ πὼς τόσο τὸ ζευγάρι τῶν δούλων, ὅσο καὶ ὁ πωλητὴς τῶν εἶναι Ἑλληνας (καὶ μάλιστα Ἀθηναῖοι), ἐνῶ ὁ ἀγοραστής τῶν εἶναι Βενετὸς (ἴσως ἐξελληνισμένος) ἀπὸ τὸ Χάνδακα τῆς Κρήτης. Ἄλλο ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τοῦ ἐγγράφου εἶναι πὼς ἡ ἀγοραπωλησία συνάπτεται ὑπὸ ὠρισμένους ὅρους: Ὁ Γεώργιος ὁ Ἀθηναῖος πούλει τὸ ζευγάρι τῶν δούλων πού ἔχει στὴν ἐξουσία του (τὸ Γεώργιο Τρουῖλλο καὶ τὴ γυναῖκα του Ξένη) στὴν τιμὴ τῶν 46 φλωρίων (δουκάτων) στὸν Ἀντώνιο de Montello (στὰ ἑλληνικά *Μαντέλον*, στ. 7, ἢ *Μανδέλο*, στ. 17): ὁ ἀγοραστής ὅμως ἀναλαμβάνει τὴν υποχρέωση ν' ἀπελευθερώσῃ τὸ ζευγάρι αὐτὸ μετὰ πέντε χρόνια, ἂν λάβῃ τότε ἀπ' αὐτοὺς 30 φλωρία μονάχα, ἢ νὰ τοὺς ἀπελευθερώσῃ καὶ πρωτύτερα (χωρὶς πάντως νὰ τοὺς ὀφείλῃ ἀποζημίωση γιὰ τὸ διάστημα πού θὰ τὸν ἔχουν ὑπηρετήσῃ), ὅποτεδήποτε κατορθώσουν νὰ βροῦν καὶ νὰ τοῦ προσφέρουν

1. Βλ. Κωνστ. Δ. Μέρτζιου, *Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947*, σ. 1-17 (Ἡ ἀγοραπωλησία Μακεδόνων αἰχμαλώτων ἐν Κρήτῃ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα), ὅπου παρέχεται (σ. 14) καὶ ὁ τύπος τῶν ἐγγράφων τῆς κατηγορίας αὐτῆς. Στὸ μελέτημα τοῦ Ν. Β. Τωμαδάκη, *Αἱ περὶ Μακεδόνων σκλάβων ἐν Κρήτῃ εἰδήσεις Ἰωσήφ Βρυεννίου (1401), «Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου», Ἀθήναι 1953*, σ. 105-111 συγκεντρώνονται νέες εἰδήσεις γιὰ τὸ δουλεμπόριο στὴν Κρήτη τὸ ΙΔ' αἰῶνα καὶ παρέχεται πληρέστερη βιβλιογραφία. Βλ. ἐπίσης Σπυρ. Μ. Θεοτόκη, *Οἱ σκλάβοι εἰς τὸ Βενετικὸν Κράτος, «Ἑλληνικά», τόμ. 6 (1933), σ. 145-148 καὶ τελευταῖα Guido Rizzi, *Servitù medievale di Venezia, «Ateneo Veneto», τόμ. 139 (1955), σ. 187-192 καὶ Freddy Thiriet, *La Romanie Vénitienne au moyen âge, Paris 1959, σ. 314-315, 335 κ.ά.* Πρβλ. καὶ Ch Verlinden, *La Crète, débouché et plaque tournante de la traite des esclaves aux XIVe et XVe siècles, «Studi in onore di Amintore Fanfani», III (Milano 1962), σ. 593-669.* Ὅλα τὰ ἐγγράφα πού ἀναφέρονται στὰ δημοσιεύματα αὐτὰ εἶναι λατινικά.**

τὰ 46 φλωρία τοῦ ἀκεραίου τιμήματος. Τέλος, δρίζεται πὼς τὸ παιδί τῶν δούλων αὐτῶν τὸ ἔχει ἤδη ἀπελευθερώσει ὁ πωλητὴς καί, ὡς ἐλεύθερο, δὲν περιλαμβάνεται στὴν ἀγοραπωλησία.

Λίγον καιρό, φαίνεται, μετὰ τὴ σύνταξη τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ὁ Ἄντωνιος de Montello ἔστειλε ἀπὸ τὰ Παλάτια στὸ Χάνδακα τὸ ζευγάρι τῶν δούλων πὺν ἀγόρασε, μαζί μὲ τὸ παιδί τους, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπίσημη (λατινικὰ γραμμένη) πράξη πὺν προτάσσεται τοῦ ἑλληνικοῦ ἐγγράφου στὰ παραπάνω βιβλία τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης καί πὺν πρέπει νὰ ἔχη χρονολογία (ὅπως τὴν ἔχω συμπληρώσει, στηριγμένος σὲ ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις)¹ 27 Ἰανουαρίου 1356 (βενετ. ἔτ. 1355). Σύμφωνα μὲ τὴν πράξη αὐτὴ τῆς δουκιῆς καγκελλαρίας, ὁ ἱερέας (presbyter) Ματθαῖος, κάτοικος τοῦ Χάνδακα, ὡς πληρεξούσιος (procurator) τοῦ Ἄντωνίου de Montello (πὺν εἰκάζομε ἀπ' ἄλλοῦ πὼς θ' ἀπουσίαζε ἀκόμη στὰ Παλάτια)², παρουσίασε στὴν Αὐθεντία τῆς Κρήτης τὸ Γεώργιο Τροῦλλο, ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, καί τὴ γυναῖκα του Ξένη (μαζί μὲ τὸ παιδί τους, πὺν τὸ ἔλεγαν Κυριακό), πὺν ὁ de Montello τοὺς εἶχε ἀγοράσει στὰ Παλάτια ἀπὸ τὸ Γεώργιο τὸν Ἀθηναῖο, καθὼς καί τὸ ἔγγραφο τῆς ἀγοραπωλησίας των. Ζήτησαν τότε καί τὰ δυὸ μέρη (ὁ πληρεξούσιος δηλ. τοῦ de Montello καί οἱ δυὸ δούλοι) νὰ καταχωριστῇ στὰ βιβλία τοῦ Δούκα ἀντίγραφο τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ, γιὰ νὰ δοθῇ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο στὴν ἰδιωτικὴ αὐτὴ συμφωνία ἐπίσημη κατοχύρωση. Ἔτσι, ἡ πρόνοια αὐτὴ ἐγινε ἀφορμὴ νὰ μᾶς διασωθῇ τὸ παλιὸ καί σπάνιο αὐτὸ ἔγγραφο σὲ αὐθεντικὸ ἀντίγραφο. Μιὰ δεύτερη, κατὰ τρεῖς μῆνες μεταγενέστερη, πράξη τῆς δουκιῆς καγκελλαρίας, πὺν ἔχει προστεθῇ ἐκ τῶν ὑστέρων στὸ τέλος τοῦ ἀντιγράφου αὐτοῦ καί πὺν χρονολογεῖται τὸν Ἀπρίλιο (ἡ μέρα δὲ διακρίνεται) τῆς ἴδιας 9ης Ἰνδικτιῶνος, ἄρα τοῦ ἴδιου ἔτους 1356, μᾶς πληροφορεῖ πὼς ὁ παραπάνω πληρεξούσιος τοῦ de Montello, ὁ πρεσβύτερος Ματθαῖος, δέχτηκε νὰ μεταβιβάσῃ τὸ ζευγάρι αὐτὸ τῶν δούλων στὸ Θωμᾶ Fuscolo (Φώσκολο), μὲ τοὺς ἴδιους ὄρους τοῦ προηγούμενου ἐγγράφου. Ἀπὸ τίς ἀλλεπάλληλες μεταπωλήσεις αὐτὲς ὁ de Montello, πὺν φαίνεται πὼς ἀσκοῦσε τὸ δουλεμπόριο συστηματικὰ, δὲ μπορεῖ φυσικὰ νὰ μὴν εἶχε κέρδος, ὅσο κι' ἂν δὲν ὁμολογεῖται στὰ ἐπίσημα ἔγγραφα.

Παραθέτω τώρα τὸ ἔγγραφο (μαζί μὲ τὰ προκαταρκτικὰ καί τὰ παρεπόμενά του λατινικὰ σημεῖωματα, πὺν ἀνάφερα παραπάνω), σὲ διπλωματικὴ ἔκδοση, ἀφοῦ τὸ μόνον σωζόμενο ἐπίσημο ἀντίγραφο ἀντικαθιστᾷ στὴν περί-

1. Βλ. παρακάτω τὴ σημεῖωση στὸ στ. 1 τοῦ ἐκδιδομένου κειμένου.

2. Στὸ ἴδιο φύλλο τοῦ καταστίχου, ἀπ' ὅπου ἐκδίδω τὸ ἑλληνικὸ ἔγγραφο, καταχωρίζεται, ἀμέσως παρακάτω, ἀντίγραφο ἄλλης ἰδιωτικῆς συμφωνίας πὺν ἔκαμε ὁ ἴδιος ὁ Ἄντωνιος de Montello μὲ τὸν Ἑβραῖο τοῦ Χάνδακα Ἡλία καί τὴ νύφη του Καλή, στίς 15 Ἰανουαρίου 1356 (βενετ. ἔτ. 1355) στὰ Παλάτια, ὅπου ἄρα βρισκόταν ἀκόμη ὡς τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ τοῦλάχιστο.

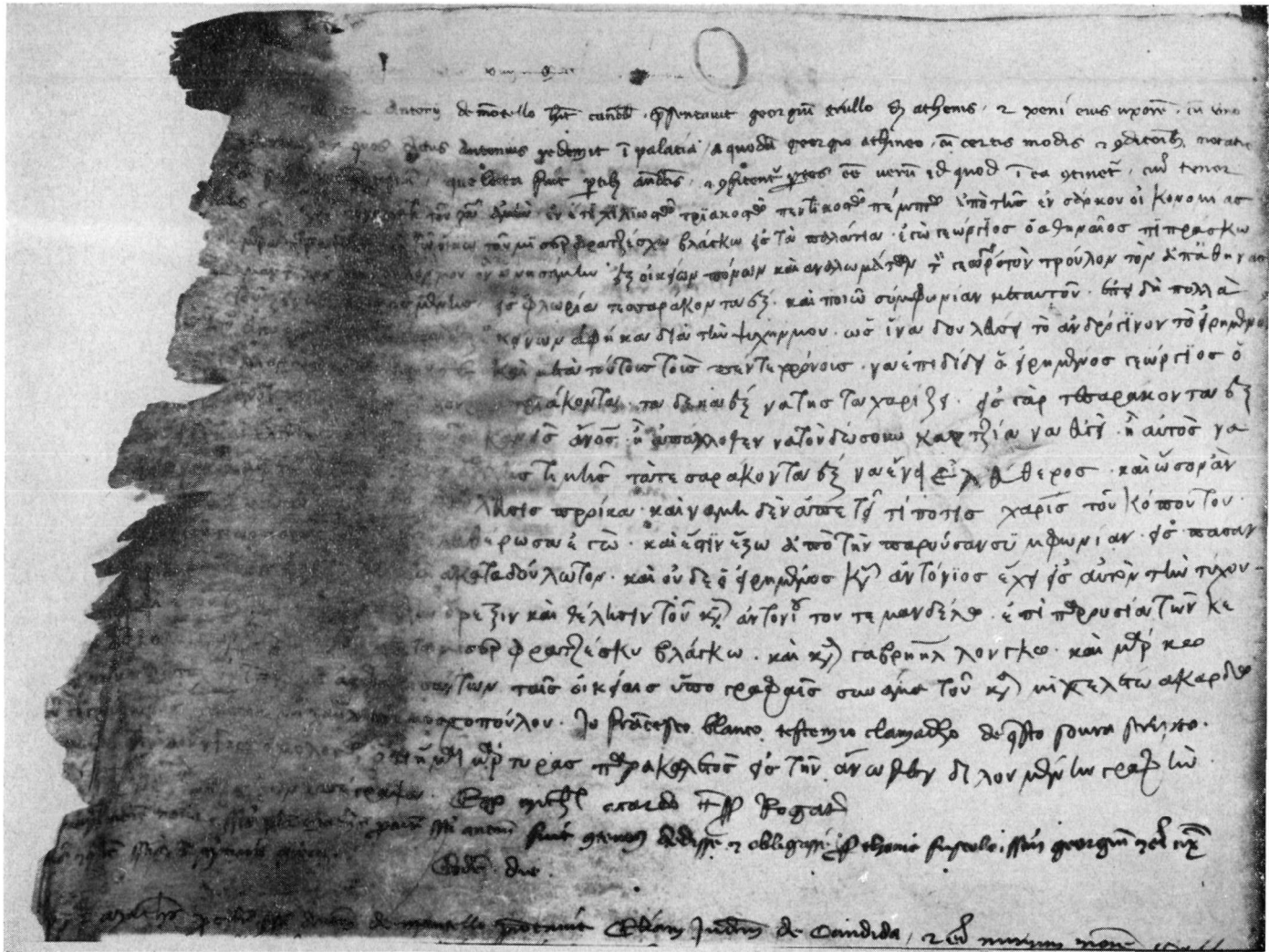
πρωσή μας τὸ χαμένο πρωτότυπο. Σημειώνω στιγμὲς κάτω ἀπὸ τὰ γράμματα πού διόβασα μὲ μεγάλη δυσκολία καὶ χωρὶς ἀπόλυτη βεβαιότητα καὶ ἐπιτάσσω μερικὲς σημειώσεις, πού ἔχουν σκοπὸ νὰ δικαιολογήσουν τὶς συμπληρώσεις μου.

(Archivio di Stato di Venezia — *Duca di Candia* 10 : *Atti antichi* 1, τετράδ. 13, χωρὶς σελιδαρίθμηση).

[*Die XXVij*] J[*anuarij*, in]dictione *Viiiij MCCClo*

²[*Presbyter Matheus*], *procurator Antonij de Mantello, habitator Candide, presentavit Georgium Trullo, de Athenis, et Xenii, eius uxorem, cum uno* ³[*fantullo nomin*]e *Chiriacho, quos dictus Antonius redemit in Palatia a quodam Georgio Athineo cum certis modis et condicionibus notatis* ⁴[*in quadam cedula*] *cum subscriptione testium, que lecta fuit partibus antedictis et confitentur partes esse uerum id quod in ea continetur, cuius tenor* ⁵[*est*] *talis.*

Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χ(ριστο)ῦ ἀμήν. ἐν ἔτι χιλιοστῷ τριακοσιοστῷ πεντικοστῷ πέμπτῳ ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οικονομίας ⁶ [.....], ἡμέρα Παρασκευῆ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ μισερ Φρατζέσχω Βλάχκω εἰς τὰ Παλάτια. Ἐγὼ Γεώργιος ὁ Ἀθηναῖος πιπράσκω ⁷ [εἰς τὸν Ἀντώνιον τὸν Μαντέλον τὸν δουλον μου, ὃν ὠνησάμην ἐξ οἰκειῶν πόνων καὶ αναλωμάτων, τὸν Γεώργιον τὸν Τρούλλον τὸν ἀπ' Ἀθήνας] ⁸ [μετὰ καὶ τῆς συμβίου αὐ]τοῦ Ξένης ὀνομασμένης, εἰς φλωρία τεσσαρακονταεξ. καὶ ποιῶ συμφωνίαν μετανοῦ. Ἐπειδὴ πολλὰ ⁹ [ἠγάλωσα δ]ιὰ τὴν ἀγωγρὰν αὐτῶν καὶ ἐξ ἐκείνων ἀφήκα διὰ τὴν ψυχὴν μου ὡς ἵνα δουλεύσει τὸ ἀνδρόγιον τὸ εἰρημένον ¹⁰ [τὸν ἄνωθεν τὸ Μαντ]έλλον χρόνους πέντε. Καὶ μετὰ τούτους τοὺς πέντε χρόνους νὰ ἐπιιδίδει ὁ εἰρημένος Γεώργιος ὁ ¹¹ [Τρούλλος εἰς τὸν εἰρη]μένον [Ἀντώνιο]ν τὸν Μαντέλ]λον φλουρία τριάκοντα, τὰ δεκαεξ νὰ τῆς τα χαρίζει· εἰς γὰρ τεσσαράκονταεξ ¹² [ὠνησάμην αὐτούς]. Εἰ δὲ καὶ ἔλθῃ ἀπὸ τῶν τῶν κανεῖς ἄνθρωπος ἢ ἀπάλλοθεν, νὰ τὸν δώσουν καρτζία νὰ εὐγεῖ ἢ αὐτὸς νὰ ¹³ [δίδῃ] ὁσᾶν εὐρεῖ τὰ φλωρ[ία τῆς] ἄλλης τιμῆς τὰ τεσσαράκονταεξ νὰ ἔνει ἐλεύθερος. καὶ ὥσον ἂν ¹⁴ [δουλεύσει] αὐτοῦ, [νὰ] ἔνει ἢ δούλευσις προῖκα καὶ νὰ μηδὲν ἀπειτὴ τίποτις χάρις τοῦ κόπου του. ¹⁵ [Τὸ δὲ παι]δίον τοῦ Γεωργίου τοῦ Τρούλλου ἐλευθέρωσα ἐγὼ καὶ ἔστιν ἕξω ἀπὸ τὴν παρούσαν συμφωνίαν εἰς πάσαν ¹⁶ [ὄρεξιν καὶ] θῆλησιν αὐτοῦ ὡς ἐλεύθερον καὶ ἀκαταδούλωτον καὶ οὐδὲ ὁ εἰρημένος κὺρ Ἀντόνιος ἔχει εἰς αὐτὸν τὴν τυχου ¹⁷ [σαν ἐξουσίαν]. καὶ ἔτροῦτρον ἐ[γέ]νετον μὲ] ἄλλην ὄρεξιν καὶ θῆλησιν τοῦ κὺρ Ἀντονίου του τε Μανδέλω. ἐπὶ παρουσία τῶν κε ¹⁸ [κλημένων] ἀξιοπίστων μαρτύρων τοῦ τε μισερ Φρατζέσχω Βλάχκω καὶ κὺρ Γαβρηῆλ Λόνγκω καὶ Μάρκω ¹⁹ [.....] τῶν παρατυχόντων καὶ ἀσφαλισάντων ταῖς οἰκειαῖς ὑπογραφαῖς συνάμα τοῦ κὺρ Μιχε-

IIINAE 67

“Εγγραφο αγοραπωλησίας δούλων στα Παλάτια, τοῦ 1355.
(Archivio di Stato di Venezia — Duca di Candia 10: Atti antichi 1, τετραδ. 13).

λετω Ακαρδω ²⁰ [καί] τοῦ γεγραφοῦτος τράτην Μιχαήλ τοῦ Μοσχοπούλου.
Io Francesco Blanco testemio clamadho de questo soura scripto.

²¹[Ἐγὼ] Γαβριήλ ὁ Δόγγος ὁμολογῶ ὅτι εἶμαι μάρτυρας παρακαλετὸς εἰς τῆν ἄνωθεν διλουμένην γραφήν.

²²[Ἐγὼ Μᾶρκος ὁ.....] μαρτυρῶν ὑπέγραφα. *Ego Michael Acardo testis suprascripst rogatus.*

²³[Die.....] *aprilis, indictione nona, suprascriptus presbyter Matheus, procurator suprascripti Antonii, fuit contentus dedisse et obligasse ser Thome Fuscolo suprascriptum Georgium et eius uxorem* ²⁴ [cum mod]is et condicionibus suprascriptis in scriptura greca.

1. [Die XXVij] *J[anuarij, in]dictione.* Συμπλήρωσα ἔτσι τὴν ἡμερομηνία, γιατί στὸ κατάστιχο, τόσο τὰ ἀμέσως προηγούμενα, ὅσο καὶ τὰ ἀμέσως ἐπόμενα ἔγγραφα ἔχουν τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ 27 Ἰανουαρίου.

2. [Presbyter Matheus] συμπλήρωσα κατὰ τὸ στ. 23.

3. [fantullo nomine] συμπλήρωσα σύμφωνα μὲ τὸ ἀμέσως ἐπόμενο παραλήσιου τύπου (ἀνέκδοτο) ἔγγραφο (βλ. παραπάνω, σ. 233, σημ. 2), πού ἔχει ἀνίστοιχα : *cum uno fantullo ipsius Calli nomine Elia.*

4. [in quadam cedula] συμπλήρωσα σύμφωνα μὲ τὸ ἴδιο ἔγγραφο, πού ἔχει αὐτὴ τὴ φράση στὸ ἀνίστοιχο σημείο.

5. τριακοσιστῶ διώρθωσα : τριακοστῶ τὸ ἀντίγραφο.

6. [.....] στὴ θέση αὐτὴ θὰ ὑπῆρχε ἡ ἡμερομηνία.

7. [εἰς τὸν Ἀντώνιον τὲ] συμπλήρωσα κατὰ τοὺς στ. 2, 3, 16, 17. Τὸ ἴδιο ἔκαμα καὶ στὸ στ. 11.

8. [μετὰ καὶ τῆς συμβίου αἰ] τοῦ συμπλήρωσα κατὰ τὸ στ. 2 : *ei Xenii, eius uxorem.*

9. [ἡγάλωσα διά]. Δὲν εἶμαι ἐντελῶς βέβαιος γιὰ τὴ συμπλήρωσή μου, πού στηρίζεται στὸ ἀναλωμάτων τοῦ στ. 7.

10 - 11. Οἱ μικρὲς αὐτὲς συμπληρώσεις νομίζω πὼς εἶναι ἀσφαλεῖς.

12. [ὠνησάμην αὐτοῦς] συμπλήρωσα κατὰ τὸ στ. 7 : *ὦν ὠνησάμην.*

13. [δίδῃ] συμπλήρωσα κατὰ τὸ δώσουν τοῦ στ. 12.

14. [δουλεύσῃ] συμπλήρωσα κατὰ τὸ δουλεύσει τοῦ στ. 9 καὶ κατὰ τὸ δούλευσις τοῦ στ. 14.

15. [Τὸ δὲ παι]δίων συμπλήρωσα κατὰ τὸ στ. 3.

16. [ὄρεξεν καί] συμπλήρωσα κατὰ τὸ στ. 17.

17. [ἐξουσίαν]. Ἡ συμπλήρωσή μου νομίζω πὼς στηρίζεται ἀπὸ τὸ νόημα τῶν στ. 15 - 16.

18. κε[κλήμενον] συμπλήρωσα κατὰ τὸ clamadho τοῦ στ. 20.

19. [.....] λείπει προφανῶς τὸ ἐπώνυμο τοῦ Μάρκου.

22. [Ἐγὼ Μᾶρκος.....] συμπλήρωσα τὸ βαπτιστικὸ κατὰ τὸ στ. 18. Θ' ἀκολουθοῦσε καὶ ἐδῶ τὸ ἐπώνυμο.

Τὸ ἐκδιδόμενο ἔγγραφο παρουσιάζει ἐνδιαφέρον ὄχι μόνο γιατί εἶναι σπανιώτατο στὸ εἶδος του, ὅπως εἴπαμε καὶ παραπάνω, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ

πίο παλιά σωζόμενα ελληνικά έγγραφα τοῦ ἀρχείου τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης, ἀλλὰ καὶ γιατί μᾶς προσφέρει μιὰν πολύτιμη ἱστορικὴ μαρτυρία γιὰ τὴν πρώτη ἐγκατάσταση καὶ δραστηριότητα τῶν Βενετῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων (ἰδίως τῆς βενετοκρατούμενης Κρήτης) στὰ Παλάτια, ἤδη τὸ 1355. Καὶ ἡ μαρτυρία αὐτὴ ἔρχεται νὰ ἐπικυρώσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὶς τόσο λιγοστὲς εἰδήσεις πού κατέχομε ὡς τώρα γιὰ τὸ θέμα αὐτό.

Ἀπὸ τὶς εὔστοχες παρατηρήσεις τοῦ W. Heyd¹ καὶ τὴν εἰδικὴ μονογραφία τοῦ P. Wittek² μᾶς ἦταν γνωστὸ πὼς τὸ τουρκικὸ ἐμιράτο τῶν Παλατιῶν ἢ τοῦ Μεντεσεὲ εἶχε ἐξελιχθῆ, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνα, σὲ σημαντικὴ ἐμπορικὴ ἀγορὰ, ἀλλὰ καὶ σὲ ἀληθινὴ φωλιὰ ἐπικίνδυνων κουρσάρων καὶ πὼς ἡ Βενετία, γιὰ νὰ προστατεύσῃ τὶς γειτονικὲς ἀποικίες της καὶ συγχρόνως νὰ διεισδύσῃ ἐμπορικὰ καὶ στὴν περιοχὴ αὐτὴ, καλλιέργησε φιλικὲς σχέσεις μὲ τοὺς ἡγεμόνες του καὶ συνῆψε μ' αὐτούς — χρησιμοποιοῦντας πάντα τὸ Δούκα τῆς Κρήτης — διάφορες συνθήκες κατὰ καιροῦς. Σὲ μιὰν ἀπ' αὐτές, τὴ συνθήκη τῆς 24 Ἰουλίου 1403³, γίνεται λόγος γιὰ μιὰ παλιότερη συνθήκη πού ἔγινε τὸν καιρὸ τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης Marino Morosini καὶ πού δὲ μᾶς ἔχει σωθῆ καὶ τὸ μόνο πού ξέρομε γι' αὐτὴν εἶναι ἡ λεπτομέρεια πού προστίθεται στὸ ἴδιο μέρος, ὅτι παραχωρήθηκε τότε στοὺς Βενετοὺς στὰ Παλάτια ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Νικολάου μὲ τὴν ἐνορία της⁴. Ὁ Heyd καὶ ὁ Wittek δέχτηκαν σωστὰ πὼς ἡ πρώτη αὐτὴ συνθήκη πρέπει νὰ ἔγινε μεταξὺ 1352 καὶ 1355, ὅποτε εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ Marino Morosini χρημάτισε Δούκας τῆς Κρήτης γιὰ δευτέρη φορὰ⁵. Καὶ

1. W. Heyd, *Histoire du commerce au Levant au moyen âge*, édition française refondue et considérablement augmentée par l'auteur, ... par F u r c y R a y n a u d, Leipzig 1936, τόμ. I, σ. 544-546 καὶ τόμ. II, σ. 353-354.

2. P. Wittek, ὁ.π., σ. 70, 181. Ἡ ἀνακοίνωση τοῦ φίλου συναδέλφου κ. F. Thiriet, *Les relations entre la Crète et les émirats turcs d'Asie Mineure au XIVe siècle (vers 1330-1370) δὲν ἐτυπώθη ἀκόμη* βλ. μονάχα σύντομη περίληψή της στὸ τεῦχος XIIe Congrès International des Études Byzantines. Ochride 1961. *Résumés des Communications*, Belgrade-Ochride 1961, σ. 107-108. Ἡ μελέτη αὐτὴ, πού θὰ διαφωτίσῃ πληρέστερα τὸ ζήτημα, στηρίζεται κυρίως στὸ κατάστιχο « *Deliberazioni del Maggior Consiglio di Candia, 1344-1362* » (A.S.V. — *Duca di Candia* 12).

3. Βλ. τὴν ἔκδοση (G. M. T h o m a s - R. P r e d e l l i,) *Diplomatarium Veneto-Levantinum*, τόμ. II, Venetiis 1899, ἀριθ. 160, σ. 293-296.

4. Βλ. αὐτόθι, σ. 295: « *Item, debeo [ὁ ἐμίρης τοῦ Μεντεσεὲ] dare ecclesiam magni Nicolaj cum tota sua diocesi, quemadmodum data fuit in tempore pacis que fuit facta in tempore domini duche Marini Mauroceno, ut habeant eam ecclesiam Veneti* ».

5. W. Heyd, ὁ.π., τόμ. I, σ. 545-546 καὶ P. Wittek, ὁ.π., σ. 70. Ὁ Marino Morosini χρημάτισε γιὰ πρώτη φορὰ Δούκας Κρήτης μεταξὺ 1329-1331, ἡ χρονολογία ὅπως αὐτὴ ἀποκλείεται γιὰ πολλοὺς λόγους.

πραγματικά, οί νεώτερες ἔρευνες τοῦ F. Thiriet ἔφεραν σὲ φῶς ἔγγραφο τῆς τοπικῆς Γερουσίας τοῦ Χάνδακα πρὸς τὴν Αὐθεντία τῆς Κρήτης, με χρονολογία 15 Αὐγούστου 1352, σχετικὸ μὲ τις διαπραγματεύσεις πὸν ἡ τελευταία διεξῆγε τότε μὲ τὸν ἐμίρη τῶν Παλατίων, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ ἐμπορικὴ ἐλευθερία στὸ ἐμιράτο αὐτὸ καὶ ν' ἀνακόψῃ τὴν πειρατεία¹. Ἀλλὰ καὶ ὁ A. T. Luttrell, πὸν ἐρεύνησε ἐπίσης τὸν ἴδιο κώδικα τῶν ἀποφάσεων τοῦ Μείζονος Συμβουλίου τοῦ Χάνδακα, παραπέμπει σὲ ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1352 - 1355, πὸν ἀναφέρονται στίς ἀλλεπάλληλες διαπραγματεύσεις τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης γιὰ τὴ σύναψη συνθήκης μὲ τοὺς Τούρκους τόσο τοῦ Θεολόγου (Ἐφέσου), ὅσο καὶ τῶν Παλατιῶν, καθὼς καὶ σὲ μιὰ κρητικὴ πρεσβεία τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1356, πὸν πῆγε ἐκεῖ γιὰ νὰ ρυθμίσῃ διάφορα ζητήματα σχετικὰ μὲ τὴ συνθήκη πὸν εἶχε ἤδη συναφθῆ². Ἐπομένως ἡ συνθήκη εἶχε γίνεῖ πρὸ τοῦ Ἀπριλίου 1356. Σωστὰ ἐπίσης παρατηρήθηκε³ πὸς τότε πιθανώτατα, μὲ τὴ συνθήκη αὐτὴ τοῦ 1352/1355, ἰδρύθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὰ Παλάτια καὶ βενετικὸ προξενεῖο, πὸν ἡ ὑπαρξὴ του εἶναι θετικὰ μαρτυρημένη σὲ ἔγγραφο τοῦ 1355. Τὸ ἔγγραφο αὐτό, τῆς 13 Ἀπριλίου 1355⁴, εἶναι γράμμα τοῦ Βενετοῦ προξένου τῆς γειτονικῆς Ἐφέσου (Altoluogo = Θεολόγου), πὸν ἀναφέρει πὸς βοήθησε δυὸ ἐμπόρους ἀπὸ τὴν Ἀγκῶνα πὸν εἶχαν ἔλθει στὴν Ἐφεσο γιὰ τὴν ἀγορὰ σιταριοῦ καὶ πὸς τοὺς ἔστειλε στὰ Παλάτια μὲ συστατικὰ γράμματα γιὰ τὸν ἐκεῖ πρόξενο καὶ γιὰ τὸ Βενετὸ Francesco Bianco⁵. Καὶ ὁ μὲν Βενετὸς πρόξενος αὐτὸς τῶν Παλατιῶν, πὸν δὲν ἀναγράφεται τὸ ὄνομά του, εἶναι, καθὼς πιστεύω, ὁ Νικόλαος Pisani, πὸν ἀναφέρεται σὲ ἀπόφαση τῆς βενετικῆς Γερουσίας τῆς 7 Ἰουλίου τοῦ ἐπομένου ἔτους 1356⁶, μὲ τὴν κατηγορία μάλιστα ὅτι συμπεριφέρεται ἄσχημα πρὸς τοὺς ἐκεῖ Βενετοὺς ἐμπόρους⁷. Ὁ δὲ Francesco

1. Freddy Thiriet, *La Romanie Vénitienne au moyen âge*, σ. 207 καὶ σημ. 3.

2. A. T. Luttrell, *Venice and the Knights Hospitaliers of Rhodes in the Fourteenth Century*, « Papers of the British School at Rome », τόμ. XXVI (1958), σ. 205 (καὶ σημ. 103).

3. W. Heyd, ὁ.π., τόμ. I, σ. 545.

4. R. Predelli, *I libri commemoriali della Republica di Venezia, registi*, τόμ. II, Venezia 1878, σ. 231, ἀριθ. 85.

5. «...I due anconitani si recarono quindi a Palacia con sue commendatizie per quel console e pel veneziano Francesco Bianco...» (αὐτόθι).

6. Δημοσιευμένη ἀπὸ τὸν Σπυρ. Μ. Θεοτόκη, Θεσπίσματα τῆς Βενετικῆς Γερουσίας 1281 - 1385 (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν - Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τόμ. Β', τευχ. 2), ἐν Ἀθήναις 1937, σ. 32 - 34 (ἀριθ. 29).

7. «...Quia ducha et consiliarii Crete per suas litteras nobis scripserunt quod quidam Nicoletus Pisani, consul nostrorum in Palatio, male tractat mercationes et fideles nostros, asserendo quod, quando ammonentur de malefactis, dicit verba turpia et inepta contra honorem domini...» κλπ. (αὐτόθι, σ. 33 - 34).

Blanco, δὲν εἶναι βέβαια ἄλλος ἀπὸ τὸν Francesco Blanco τοῦ δικοῦ μας ἔγγραφοῦ, ἔγγραφοῦ πού ἔχει μάλιστα συνταχθῆ, καθὼς εἶδαμε, « ἐν τῷ οἴκῳ » του, καὶ ἀκριβῶς τὴν ἴδια ἐκείνη χρονιά 1355. Ἔτσι λοιπὸν τὸ ἔγγραφό μας εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα δικαιοπρακτικὰ ἔγγραφα — καὶ τὸ μόνον γνωστὸ σὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα — πού ἔγιναν στὰ τουρκοκρατούμενα Παλάτια, ἀνάμεσα σὲ χριστιανούς, μέσα στὴν περιοχὴ τῆς νεοῖδρουτης βενετικῆς ἐμπορικῆς παροικίας.

Ἀπὸ τὰ ὀνόματα καὶ ἀπὸ τὶς ὑπογραφὰς καὶ τῶν λιγοστῶν αὐτῶν προσώπων πού ἀναφέρονται στὸ ἔγγραφο φαίνεται καθαρὰ ἡ μικτὴ σύνθεση τῆς παροικίας αὐτῆς τῶν χριστιανῶν ἐμπόρων, πού τοὺς εἶχε ἐλκύσει ἐκεῖ, ἄλλους γιὰ μόνιμη ἐγκατάσταση καὶ ἄλλους προσωρινὰ ἢ διαβατικά, ἢ δίψα τοῦ κέρδους: μερικοὶ ἦταν γνήσιοι Βενετοὶ ἢ Βενετοὶ τῆς Κρήτης, ὅπως ὁ Blanco, ὁ de Montello καὶ ὁ Acardo (πού ὑπογράφουν ἰταλικά) καὶ ἄλλοι ἦταν Ἕλληνες, ὅπως ὁ Γεώργιος ὁ Ἀθηναῖος καὶ ὁ (ἐντόπιος ἴσως, Μικρασιάτης) συντάκτης τοῦ ἔγγραφου Μιχαὴλ Μοσχόπουλος. Βέβαια τὰ πρόσωπα αὐτὰ δὲ θὰ ἦταν τὰ μόννα μέλη τῆς παροικίας αὐτῆς. Σ' ἓνα τόσο πολυσύχναστο λιμάνι καὶ κέντρο τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἰδίως ἐμπορίου, ὅπως ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὰ Παλάτια, συνέρρεαν πολλοὶ χριστιανοὶ ἔμποροι καὶ ἀπὸ τῆ Δύση καὶ ἀπὸ τὶς μὴ τουρκοκρατούμενες χῶρες, τὴν Κρήτη, τὴ Ρόδο κλπ.¹ Ἀξίζει πάντως νὰ σημειώσωμε τελειώνοντας πὼς ἀπὸ τὰ πεντέξη τυχαῖα αὐτὰ πρόσωπα τοῦ ἔγγραφου μας τὰ δυό, ὁ Blanco καὶ ὁ de Montello, τυχαίνει νὰ μᾶς εἶναι γνωστὰ κι' ἀπὸ ἄλλες πηγές. Ὁ Francesco Blanco, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μνεῖα του στὸ παραπάνω γράμμα τοῦ προξένου τῆς Ἐφέσου, τῆς 15 Ἀπριλίου 1355, μνημονεύεται καὶ σὲ ἀπόφαση τῆς βενετικῆς Γερουσίας τῆς 22 Δεκεμβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους 1355², μὲ τὴν κατηγορίαν ὅτι καθυστερεῖ τὴν πληρωμὴ 1.200 ὑπερπύρων στὸ δημόσιο ταμεῖο τῆς Κρήτης γιὰ 16.208 μοδίους σιταριοῦ πού τοῦ εἶχε παραδώσει ὁ ὑπάλληλος τοῦ ταμείου αὐτοῦ Francesco da Fermo. Ὅσο γιὰ τὸν Ἀντώνιο de Montello, τὸν ἀγοραστὴ τῶν δούλων, τὸν συναντοῦμε, δέκα χρόνια ἀργό-

1. Πληροφορίες γιὰ τὴν ἐπικοινωνία τῶν Παλατίων μὲ τὴν Κρήτη καὶ τὴ Ρόδο κατὰ τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἐποχὴ αὐτὴ (στὰ χρόνια τοῦ μητροπολίτη Ρόδου Νείλου τοῦ Διασορίνου, 1357 - 1368) βρῖσκονται, ὅπως παρατήρησε προφορικὰ καὶ ἡ κ. Ἑλένη Γλύκατζη - Ahrweiler κατὰ τὴν ἀνακοίνωση τοῦ κ. Thiriet στὸ IB' Βυζαντινολογικὸ Συνέδριον τῆς Ἀχρίδας (βλ. παραπάνω, σ. 236, σημ. 2), καὶ σ' ἓνα ἄλλο ἑλληνικὸ κείμενο, τὴ διήγηση γιὰ τὰ θαύματα τοῦ Ἁγ. Φανουρίου (Acta Sanctorum Maii, τόμ. VII, ἔκδ. G. Henschen καὶ D. Papebroch, Venetiis 1739, σ. 37 - 43). Μὲ τὸ κείμενο αὐτὸ γενικώτερα ἀσχολεῖται σὲ προσεχῆ μελέτη τῆς ἡ δὲς Ἑλισ. Ζαχαριάδη.

2. Βλ. τὴν περίληψή της στὸ βιβλίον τοῦ F. Thiriet, Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie, τόμ. I, 1329 - 1399, Paris 1958, σ. 79, ἀριθ. 281.

τερα, στή Ραγούζα, νὰ παρουσιάξεται, τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1365, σὶὸ Ρέκτορα τῆς πολιτείας καὶ νὰ δηλώνη πὼς, σύμφωνα μὲ διαταγὴ ποὺ ἔλαβε ἀπὸ τὴν Αὐθεντία τῆς Κρήτης, ἦρθε νὰ ἐγκατασταθῆ ὀριστικὰ στή μακρονή αὐτὴ δαλματικὴ πολιτεία¹.

Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

1. Βλ. Β. Κρεκιά, Dubrovnik (Raguse) et le Levant au moyen âge, Paris 1961, σ. 205, ἀριθ. 253: « 17 septembre 1365. - « Antonius de Montello » de Candie se présente devant le recteur ; il est venu à Raguse « ad standum » selon l'ordre qui lui a été donné par son gouvernement (« dominatione »). Πρβλ. καὶ σ. 137 (ἀριθ. 48) καὶ 127, ὅπου ὁ Κρεκιάς ὑποθέτει πὼς πρόκειται ἴσως γιὰ ἔξορία, ὕστερα ἀπὸ τὴν κρητικὴ ἀποστασία τοῦ 1363.

R É S U M É

**LA PREMIÈRE COLONIE COMMERCIALE DES VÉNITIENS
À PALATIA (MILET) DE L'ASIE MINEURE**

(Un document grec de 1355)

(Pl. 67).

L'auteur publie et commente un acte de vente de deux esclaves (en grec), de 1355, d'après une copie officielle, datée du 27 janvier 1356 et conservée dans les Archives d'État de Venise (*Duca di Candia* 10: *Atti antichi* 1, cahier 13). Par cet acte (un des plus anciens de son genre qui nous ont été conservés en langue grecque), rédigé par Michel Moschopoulos à Palatia, le port principal de la petite principauté turque (émirat) de Mentéché (en Carie de l'Asie Mineure), Georges Athinéos (= Athénien) vend à Antoine de Montello, marchand vénétocrétois de Candie, Georges Troullos et sa femme Xéni, esclaves athéniens, devant quatre témoins (François Blanco, Gabriel Longos, Marc X et Michel Acardo). Ce document constitue un intéressant témoignage de l'activité de la petite colonie commerciale de Venise établie à Palatia aussitôt après le traité qui fut conclu, comme nous le savons par d'autres sources, entre le seigneur turc de cette région et le duc de Crète Marino Morosini (1352-1355).

M. J. MANOUSSAKAS